

УДК 343.137

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-4-187-191

Сергій ІСЛАНКІН[©]

викладач

(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розглянуто питання, пов'язані з визначенням поняття доказів, а також концептуальні виклики, що виникають під час здійснення доказування у кримінальному процесі. З'ясовано, що доказовий процес як пізнавально-посвідчувальна діяльність у кримінальному провадженні є основою для правильного вирішення кожного провадження по суті та вирішення завдань, що поставлені перед українською державою.

Також встановлено, що немає об'єктивних підстав для зміни утвердженого в теорії кримінального процесу визначення доказування, що визначає його як пізнавальну діяльність уповноважених суб'єктів у специфічній процесуальній формі. Термін «доказування» є юридичним та процесуальним терміном зі своєю власною специфікою.

Проаналізовано питання предмета доказування та визначено його структуру. У теорії кримінального процесуального доказування поняття предмета доказування вважається головним, оскільки воно визначає, що саме повинно бути доведеним у кримінальному судочинстві. Це стосується сукупності явищ реального світу, пізнання яких є необхідним для досягнення мети кримінального судочинства. Поняття «доказування» також нерозривно пов'язане з іншим терміном – «межі доказування», яке вводиться для забезпечення достовірності встановлення обставин, що мають значення у кримінальному розслідуванні.

Також у статті розглянуто підходи до розуміння сутності та кола суб'єктів кримінального процесуального доказування. Наголошено на тому, що визначення правильних меж доказування є головним елементом у встановленні всіх обставин, які потрібно довести у кримінальному провадженні. Помилки у визначенні цих меж можуть призвести або до нескінченного, або до неповного встановлення фактів, які підлягають доказуванню. З правильного формулювання предмета та меж доказування залежить ефективність швидкого, повного й об'єктивного проведення розслідування та судового розгляду. Незважаючи на важливість цих правових аспектів у практиці кримінального процесу, вони не мають чіткого законодавчого визначення.

Ключові слова: доказування, предмет доказування, межі доказування, докази, кримінальне провадження, суб'єкт доказування.

Постановка проблеми. Реформа кримінального процесуального законодавства, яка почалася у 2012 році і триває й нині, вимагає не лише уважного розгляду, але й внесення змін у правові уявлення науковців, правозастосовників та суспільства загалом [1]. Новий правовий порядок, що на етапі формування в Україні, потребує перегляду догматичних концепцій щодо сутності окремих кримінально-процесуальних інститутів.

Насамперед це стосується кримінального процесуального доказування. Детальний розгляд правового регулювання цього напрямку, визначення особливостей предмета та меж доказування під час судового розгляду дозволить виявити шляхи її удосконалення, що є значущим і актуальним для правової науки.

Докази та доказування – це процесуальна діяльність органів держави та посадових осіб, які мають законодавчо підтверджені повноваження на збір перевірку та оцінку доказів. Оскільки доказування становить сутність діяльності під час кримінального судочинства, воно здійснюється на кожній стадії. Тож норми, що регламентують провадження у кримінальній справі на різних етапах, являють собою не що інше, як процесуальну форму доказування, що має особливості стосовно кожної стадії судочинства.

© С. Ісланкін, 2023

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0864-2679>

Researcher ID: GQZ-8128-2022

isn_1977@i.ua

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Проблеми доказування у кримінальній процесуальній доктрині свого часу досліджували М. Лобойко, С. Альперт, Ю. Аленін, В. Бахін, Т. Варфоломєєва, Ю. Грошевий, М. Гошовський, А. Дубинський, О. Капліна, Є. Лук'янчиков, М. Михеєнко, М. Погорецький, В. Попелюшко, С. Стахівський, Л. Удалова, В. Шепітько, М. Шумило та ін. До цього часу головним об'єктом досліджень були лише конкретні аспекти кримінального процесуального доказування.

Метою статті є аналіз теоретичних засад поняття та структури доказування, а також вивчення концептуальних питань, пов'язаних із процесом доказування в кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу. У літературі, що присвячена кримінальному процесу, трактування поняття доказування залишається багатозначним, незважаючи на його основну роль у встановленні обставин злочину. Різноманітні наукові дослідження, виконані протягом різних періодів, свідчать лише про посилену актуальність цієї проблеми. Однією з недостатньо досліджених аспектів є саме тлумачення поняття «доказування».

Доказування в кримінальному процесі є різновидом пізнання людиною реальної дійсності. Воно здійснюється відповідно до загальних закономірностей, властивих пізнавальній діяльності у всіх галузях теорії та практики.

Доказування – єдиний процесуальний спосіб встановлення та підтвердження обставин, які мають значення для справи, але не єдиний шлях пізнання істини.

Особливість доказування у судочинстві полягає в нерозривному зв'язку його пізнавального та підтверджувального аспекту. Процес доказування в кримінальному судочинстві – це не лише пізнання невідомих обставин на основі відомих, а й процес підтвердження встановлених фактів, щоб ухвалене на їх основі рішення було переконливим для кожного, хто з ним ознайомиться.

Здебільшого кримінально-процесуальне доказування розглядається як конкретна діяльність, яку виконують уповноважені законом особи. Ця діяльність має спеціальну процесуальну форму і містить у собі процес збору, перевірки та оцінювання доказів [2, с. 14].

Л. Лобойко визначає кримінально-процесуальне доказування як сегмент правової та логічної діяльності сторін і суду під час кримінального провадження. Цей процес містить формулювання різних гіпотез щодо головних юридичних обставин справи, збирання, перевірку та оцінку доказів, які підтримують або спростовують ці гіпотези. Крім того, важливо аргументовано встановлювати ступінь обґрунтованості вини підозрюваного або обвинуваченого, а також ефективно захищати цей висновок на судових етапах процесу [3].

Деякі процесуалісти розглядають закріплення доказів як самостійний етап у процесі доказування. М. Гродзинський, видатний український процесуаліст, наприклад, вважав, що доказування являє собою діяльність слідчо-судових і прокурорських органів, що містить у собі збирання, закріплення та оцінювання доказів [4, с. 117].

Наявна думка, що метою доказування є встановлення істини. Це абсолютно зрозуміло, оскільки проведення кримінальної процедури, в своєму початковому змісті, є формою пізнавальної діяльності, а головною метою цієї пізнавальної діяльності є визначення істини. Під істиною розуміється надійне знання, яке точно відображає реальну подію у свідомості людей.

Предмет доказування в кожному кримінальному провадженні визначається як сукупність обставин, які обов'язково підлягають доказуванню згідно із законом (зокрема, ст. 91 Кримінально процесуального Кодексу, далі – КПК). Цей перелік обставин є універсальним і обов'язковим, незалежно від кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення [5, с. 108].

Під час розгляду питання предмета кримінального процесуального доказування важливим етапом є аналіз «головного факту». Тому визначимо, які факти входять до предмета доказування.

1. Основний аспект – це події, пов'язані з вчиненням кримінального правопорушення, а також визнання особи винною у його вчиненні (відповідно до п. 1 та 2 ч. 1 ст. 91 КПК). Він отримав назву «головний», оскільки без встановлення цього факту неможливе притягнення особи до кримінальної відповідальності.

2. Інформація щодо часу, місця, способу та інших обставин, пов'язаних із вчиненням злочину, має назву події кримінального правопорушення. У випадку, якщо

такі події не можуть бути визначені, це може призвести до припинення розгляду справи або винесення вироку про виправдання.

3. Винність – форми вини та мотив.

4. Обставини, що характеризують особу підозрюваного. Це демографічні обставини (ПІБ, вік, громадянство); факти, що утворюють соціальний статус особистості (освіта); з'ясовуються умови життя; наявність сім'ї; стан здоров'я; характер та розмір шкоди заподіяного злочину.

5. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння.

6. Обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання.

Отже, вважаємо, що «головний факт» являє собою ту частину матеріалів доказової бази, яка надає справі істинно змагальний характер. Це виділення дозволяє висунути пропозицію щодо необхідності нормативного врегулювання можливості сторін висловлювати свій власний головний тезис доказу в самому початку судового процесу, що відобразить змагальний характер судового розгляду.

Категорія «межі доказування» в теорії та практиці кримінального процесу є фундаментальною, але, незважаючи на її важливість, відсутнє чітке визначення в кримінальному процесуальному законодавстві.

Щоб ретельно розглянути поняття «межі доказування», розглянемо два його аспекти: сутність терміна «межі доказування» та критерії для визначення моменту, коли досягнуті необхідні межі доказової бази.

У контексті першого аспекту це поняття можна визначити як межі доказової діяльності, які встановлюють конкретний обсяг інформації, що суб'єкт доказування повинен надати щодо обставин кримінального правопорушення, яке перебуває під кримінальним розслідуванням. Цей обсяг знань вважається достатнім для завершення кримінального процесуального доказування або для ухвалення конкретного процесуального рішення чи здійснення відповідної процесуальної дії. Тут важливо розуміти, що обговорюються не межі того, що потрібно довести, а межі самої діяльності, яка формує суть процесу доказування.

Щодо другого аспекту меж доказування, якщо йдеться про визначення моменту досягнення меж доказової діяльності, то різні науковці можуть використовувати різні критерії та підходи.

Зокрема, на думку В. Гнатенко, поняття «межі доказування» означає сукупність достатніх доказів, яка служить засобом надійного пізнання предмета доказування. Це поняття визначає сукупну змістовно-структурну характеристику доказів у кримінальному провадженні. Наявність цих «меж доказування» дозволяє з достатньою вірогідністю вважати встановленими фактичні підстави для процесуального рішення [6, с. 6–7].

Зрозуміло, що концепція «межі доказування» є суб'єктивною, оскільки її визначення залежить від конкретного суб'єкта доказування та обставин, які необхідно встановити на певному етапі кримінального провадження. Проте правильне розуміння суті меж доказування та моменту їх досягнення є важливим аспектом для ефективної доказової діяльності учасників доказування.

У чинному КПК поняття суб'єктів доказування нормативно не закріплено, а використовуються терміни: «сторони кримінального провадження» (п. 19 ч. 1 т. 3 КПК), «учасники кримінального провадження» (п. 25 ч. 1 т. 3 КПК), «учасники судового провадження» (п. 26 ч. 1 т. 3 КПК) [7, с. 228].

Відсутність чіткого законодавчого визначення не заважає наявності правового інституту суб'єктів доказування, що містить широкий спектр учасників з відповідними функціями та правами. Тому для того щоб визначити поняття «суб'єкт доказування», необхідно відштовхуватися й від поняття «доказування» або «процес доказування». Кримінальне процесуальне доказування являє собою спільність практичних та розумових дій. Це охоплює процес визначення та дослідження фактів справи (доказування-вивчення), а також логічне обґрунтування та підтвердження висунутого тезису за допомогою фактів і обґрунтувань (доказування-обґрунтування). Якщо виходити з такого розуміння цього поняття, то суб'єктами доказування треба вважати тих осіб, які беруть участь у пізнавальній та обґрунтовальній діяльності. У контексті аналізу першого аспекту, щодо збирання інформації, суб'єктами доказування вважаються ті особи, які не лише отримують знання про обставини кримінального провадження, але й надають їм статус доказів за допомогою своєї діяльності, такої як збір і підтвердження доказів. Інакше кажучи, вони формують основу для підтримки своєї юридичної позиції через відповідні

дії та вчинки.

Під час аналізу кримінального процесуального доказування як процесу збору, перевірки та оцінки доказів для встановлення обставин, значущих для кримінального провадження (зважаючи на етапи його здійснення, як описано в ч. 2 ст. 91 КПК), треба мати на увазі, що ці повноваження належать сторонам кримінального провадження та потерпілому (наприклад, згідно із ст. 93 та 94 КПК), а також слідчому судді та суду (зокрема, ст. 351–361, 94 КПК).

На основі вищевикладеного можна стверджувати, що особи, які беруть участь у кримінальному провадженні і здійснюють пізнавальну або обґрунтовальну доказову діяльність для захисту свого правового інтересу або представлення його, є суб'єктами доказування. Ця діяльність спрямована на виконання основних функцій кримінально-процесуального процесу. У такий спосіб суб'єктами кримінального процесуального доказування є суд та сторони у справі.

Висновки. Отже, перегляд сформованого в теорії кримінального процесу поняття, згідно з яким доказування є особливою процесуальною формою пізнання обставин справи, не має вагомих підстав. Доказування – це специфічний, юридичний, процесуальний термін, що вказує на процес вивчення фактів та подій уповноваженими особами. У контексті кримінально-процесуального доказування це сприяє уникненню виключення практичних операцій зі збору доказів та запобігає їхній недооцінці. Крім того, цей процес заважає ігноруванню логічних правил доказування та спробам оцінити достатність доказів на рівні інтуїції чи особистого усвідомлення посадовою особою.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.11.2023).
2. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монограф. Київ : Нац. акад. внутр. справ. України, 2005. 272 с.
3. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : навч. посіб. Київ : Істина, 2014. 432 с.
4. Рибалка О. Теоретичні засади доказування в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 281–284.
5. Козаченко О. В. Кримінальний процес : конспект лекцій. Миколаїв : Іліон, 2016. 319 с.
6. Гнатенко В. С. Межі доказування у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Донецьк. юрид. ін-т МВС України. Кривий Ріг, 2017. 16 с.
7. Компанець Є. М. Суб'єкти доказування у кримінальних провадженнях про порушення прав інтелектуальної власності. *Нове українське право*. 2021. № 4. С. 227–236.

Надійшла до редакції 04.12.2023

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] vid 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (access date: 30.11.2023). [in Ukr.].
2. Stakhivskiy, S. M. (2005) Teoriia i praktyka kryminalno-protsesualnoho dokazuvannia [Theory and practice of criminal procedural evidence] : monohraf. Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav Ukrayiny, 272 p. [in Ukr.].
3. Loboiko, L. M. (2014) Kryminalno-protsesualne parvo [Criminal procedural law] : navch. posib. Kyiv : Istyna, 432 p. [in Ukr.].
4. Rybalka, O. (2020) Teoretychni zasady dokazuvannia v kryminalnomu protsesi [Theoretical principles of proof in the criminal process]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 8, pp. 281–284. [in Ukr.].
5. Kozachenko, O. V. (2016) Kryminalnyi protses [Criminal procedure : konspekt lektsii. Mykolaiv : Ilion, 319 p. [in Ukr.].
6. Hnatenko, V. S. (2017) Mezhi dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni [Межі доказування у кримінальному провадженні] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / Donetsk. yuryd. in-t MVS Ukrayiny. Kryvyi Rih, 16 p. [in Ukr.].
7. Kompanets, Ye. M. (2021) Subiekty dokazuvannia u kryminalnykh provadzhenniakh pro porushennia prav intelektualnoi vlasnosti [Actors of proof in criminal proceedings on infringement of intellectual property rights]. *Nove ukrayinske pravo*. № 4, pp. 227–236. [in Ukr.].

ABSTRACT

Serhii Islankin. Current issues of proof in criminal proceedings. This article examines the issues related to the definition of the concept of evidence, as well as the conceptual challenges that arise during the implementation of evidence in the criminal process.

It has been found that the evidentiary process as a cognitive-evidential activity in criminal proceedings serves as the basis for the correct decision of each proceeding on the merits and the solution

of the tasks set before the Ukrainian state.

It was also established that there are no objective grounds for changing the definition of evidence established in the theory of the criminal process, which defines it as a cognitive activity of authorized subjects in a specific procedural form. The term "evidence" is a legal and procedural term with its own specificity.

The issue of the subject of proof was analyzed and its structure was determined. In the theory of criminal procedural evidence, the concept of the subject of evidence is considered key, as it determines what exactly must be proven in criminal proceedings. This refers to a set of real-world phenomena, the knowledge of which is necessary to achieve the goal of criminal justice. The concept of "proof" is also inextricably linked with another term – "limits of proof", which is introduced to ensure the reliability of establishing circumstances that are important in a criminal investigation.

The article also considers approaches to understanding the essence and range of subjects of criminal procedural evidence.

It is emphasized that determining the correct limits of proof is a key element in establishing all the circumstances that need to be proven in criminal proceedings. Mistakes in determining these limits can lead to either an infinite or an incomplete establishment of the facts to be proved. The effectiveness of a quick, complete and objective investigation and trial depends on the correct formulation of the subject matter and the limits of proof. Despite the importance of these legal aspects in the practice of the criminal process, they do not have a clear legal definition.

Keywords: *proof, subject of proof, limits of proof, evidence, criminal proceedings, actor of proof.*

УДК 343.1

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-4-191-194

Юлія МАРІНА ©

викладач

*(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Проаналізовано питання застосування поліграфа у кримінальному провадженні та формування доказової бази під час розслідування злочинів за його допомогою. Розглянуто історію походження поліграфології та приклади застосування поліграфа в зарубіжних країнах. Також досліджено практичний досвід застосування поліграфа загалом і в діяльності правоохоронних органів зокрема. Піддано критичній оцінці правове регулювання відносин під час застосування поліграфа правоохоронними органами і в країні у цілому. Акцентовано увагу на можливих перспективах розвитку законодавчого врегулювання використання поліграфа, надано оцінку та практичні рекомендації щодо досліджуваного питання, що є важливими для правозастосовної практики.

Ключові слова: *кримінальне провадження, поліграф, поліграфолог, психофізіологічна експертиза, історія розвитку поліграфа, детектор брехні, поліграфологія, наука, правоохоронні органи.*

Постанова проблеми. Понад 20 років поліграфологія в Україні виборює своє місце у праві використовуватися в роботі правоохоронних органів України. Багато юристів, чиновників вважають цей напрям безперспективним та таким, що порушує норми законодавства. Повільний темп розвитку поліграфології спричинений відсутністю підтримки держави, і все, чого досягнуто на сьогоднішній день, практично тримається на ентузіазмі асоціації поліграфологів та іноземних волонтерів.

Переломним моментом щодо застосування поліграфа стало прийняття Кримінального процесуального кодексу України у 2012 р., так як до цього ставлення до поліграфічної діяльності було негативним. І хоча в кодексі не міститься прямих норм, що могли б регулювати діяльність щодо використання поліграфа, але і заборона на використання досліджень під наглядом поліграфа також відсутня. Аналізуючи

© Ю. Маріна, 2023

k_kdp@dduvs.in.ua